

ARK TIEDOTTAA – miksi lyhytnokkahanhi *Anser brachyrhynchus* on edelleen tarkastettavien lajien listalla?

Koska lyhytnokkahanhea ei ilmeisesti osata määrittää kovinkaan hyvin. Ainakin ARK:lle saapuvissa ilmoituksissa painotetaan usein toisarvoisia seikkoja, vaikka lajin eksaktit tuntomerkit olisivat olleet selvästi havaittavissa. Lisäksi halutaan selvittää eri-ikäisten lintujen esiintymiskuvaa ja tähän tarvitaan tarkkoja kuvauksia, valokuvia sekä maastomuistiinpanoja.

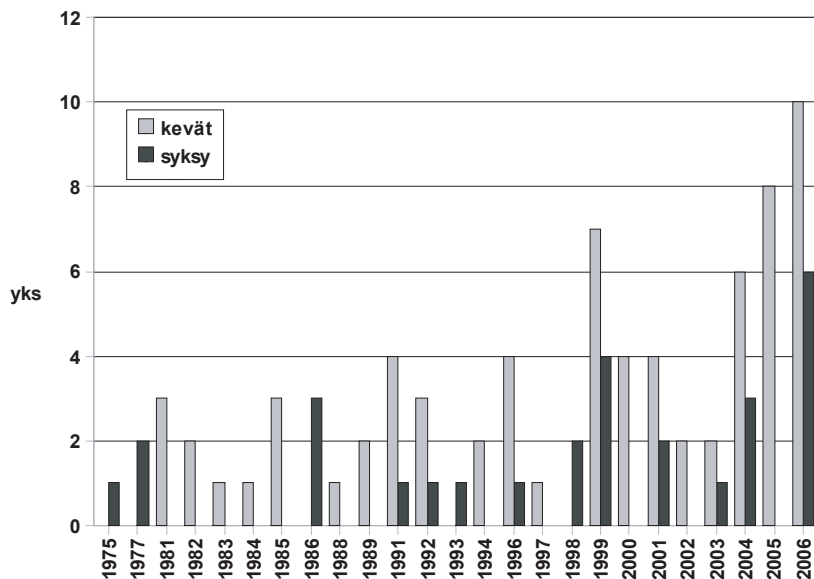
Hannu Huhtinen, Rami Lindroos, Kalle Rainio, Pekka Alho ja Sampo Kunttu

Lyhytnokkahanhen esiintyminen

Lyhytnokkahanhi on monotyypinen, arktinen hanhilaji, jonka tunnetut pesimäalueet ovat Grönlannissa, Islannissa sekä Huippuvuorilla. Grönlannin ja Islannin populaatiot talvehtivat pääosin Brittein saarilla, kun taas Huippuvuorten pesimäkanta talvehtii lähinnä Hollannissa, Belgiassa sekä Tanskassa. Suomen havaintojen on oletettu olevan sidoksissa lähinnä Huippuvuorten po-

pulaation liikkeisiin. Huippuvuorten populaatio on viime vuosikymmenten aikana kasvanut merkittävästi. Vuonna 1991 lyhytnokkahanhikannaksi arvioitiin 33 000 yksilöä ja vuonna 1998 jo 38 500 lintua, nykyisen kannanarvion ollessa yli 40 000 lintua. Syksyllä ensimmäiset Huippuvuorten lyhytnokkahanhiparvet saapuvat Tanskaan syyskuun puolivälin jälkeen, ja käytännössä lähes koko kanta on saapunut maahan jo lokakuun alkupuolella. Hanhimuut-

to kulkee Norjan läpi, ja nykyään pieni osa hanhista levähtää syyskuun lopulta lokakuun puoliväliin Trondheiminvuonon alueella. Hanhiparvet levittäytyvät Tanskasta talven ajaksi laajalti Belgiaan ja Hollantiin. Keväällä hanhet kerääntyvät jälleen Tanskaan, ja lähtevät sieltä muuolle nykyään huhnikuun puolivälissä – toukokuun alussa. Muutolle lähtö on viime vuosina aikaistunut noin kolme viikkoa, joka ainakin osittain johtuu uusien lepäilyalueiden käyttöönotosta Trondheiminvuonolla. Aiemmin hanhet eivät ole merkittävässä määrin

Kuva1: RK:n ja ARK:n hyväksymien, TLY:n alueella havaittujen lyhytnokkahanhien yksilömäärät keväällä ja syksyllä (lähde: TLY:n havaintoarkisto).

levähtäneet Tanskan ja Pohjois-Norjan välillä. Hanhet saapuvat nykyään aikaisemmin myös Pohjois-Norjan levähdysalueelleen Vesteräläniin.

Suomessa lyhytnokkahanhi on valtakunnallisesti ollut suurharvinaisuus 1990-luvun alkuun saakka, ja laji poistettiin BirdLife Suomen rareiteetikomitean tarkastettavien lajien listalta vasta vuoden 1991 alusta. Tämän jälkeen havaintomäärät ovat kasvaneet tasaisesti mutta hyvin hitaasti 2000-luvun alkuun. Tällä vuosikymmenellä lyhytnokkahanhimäärät ovat kuitenkin kasvaneet voimakkaasti, ja nykyään Suomessa havaitaan vuosittain yli tuhat lyhytnokkahanhea. Suurimmassa osassa Suomea lyhytnokkahanhia havaitaan keväällä metsähanhien *Anser f. fabalis* ("taigametsähanhi") parvissa näiden muuton yhteydessä maaliskuun lopulta huhtikuun loppupuolelle. Eniten lyhytnokkia nähdään länsirannikon hanhipelloilla, joille myös valtaosa *fabaliksista* kerääntyy. Joitakin lyhytnokkahanhia havaitaan myös *rossicus*-tyyppisten metsähanhien ("tundrametsähanhi") parvissa huhtikuun loppupuolella – toukokuussa. Nykykevään lyhytnokkahanhisumma on esimerkiksi Porin lintutieteellisen yhdistyksen alueella useita kymmeniä - satakunta yksilöä. Syksyllä lyhytnokkia havaitaan kevättä selvästi vähemmän, ja valtaosa havainnoista tehdään metsähanhimuuton yhteydessä syyskuussa – lokakuussa. Nykyäänkin yksilömäärät jäävät parhailla alueilla vain muutamaan kymmeneen, ja vielä viime vuosikymmenellä lyhytnokkahanhesta tehtiin koko Suomessa vuosittain vain muutamia syyshavaintoja. Muun Suomen esiintymiskuvasta poiketen lyhytnokkahanhia on tällä vuosikymmenellä alkanut keväisin levähtää merkittävässä määrin Oulun seudun hanhipelloilla.

Valtaosa näistä lyhytnokkahanhista saapuu vasta suurimpien *fabaliksien* kerääntymien jälkeen huhtikuun lopussa – toukokuun alussa, ja ne viihtyvät usein omina parvinaan. Viimeisen parin vuoden aikana Oulun seudun lyhytnokkahanhimäärät ovat nousseet useisiin satoihin yksilöihin, ja karkeasti arvioiden Oulun alueella levähti yli tuhat lyhytnokkahanhea keväällä 2007 (William Velmala, suullinen tiedonanto). Näitä hanhia ei havaita muualla länsirannikolla, ja onkin todennäköistä, että niiden muuttoreitti ylittää Pohjanlahden vasta lähellä Oulua. Syksyllä lyhytnokkahanhi on Oulun seudulla yhtä vähälukuinen kuin muuallakin Pohjanlahden rannikolla.

Varsinais-Suomessa lyhytnokkahanhen esiintymiskuva on havaintojen ajankohdan osalta hyvin samankaltainen kuin suuressa osassa länsirannikkoa. Varsinais-Suomen hanhimäärät ovat kuitenkin hyvin pieniä verrattuna vaikkapa Porin seutuun, sillä suurin osa metsähanhiparvista (joiden mukana keväiset lyhytnokkahanhet saapuvat) ylittää Pohjanlahden vasta TLY:n alueen pohjoispuolella. Laji kuuluu alueellamme edelleen aluerareiteetikomitean tarkastamien lajien listalle, ja Varsinais-Suomesta on vuoden 2006 loppuun mennessä hyväksytty 52 keväthavaintoa yhteensä 70 yksilöstä. Valtaosa havainnoista on tehty parhailta metsähanhien levähdyspaikoilta (etenkin Mietoistenlahdelta) sekä muutolta Pohjanlahden rannikolta aivan alueemme pohjoisosista. Syyshavaintoja on selvästi kevättä vähemmän: 21 havaintoa yhteensä 28 yksilöstä, ja ne eivät keskity tietyille alueille yhtä hyvin kuin keväällä. Lisäksi Varsinais-Suomesta tunnetaan kaksi fenologisesti varsin poikkeavaa havaintoa: 11.-12.12.1990 Parainen, Kopparön pelot 1p sekä 8.8.-1.10.1986 Kemio, Smedabölen ympäristö 2p.

Lyhytnokkahanhen esiintymiskuvassa tapahtuneet muutokset ja selvät erot kevät- ja syysesiintymisen välillä herättävät mielenkiintoisia ajatuksia. Suomessa havaittavien lyhytnokkahanhien liikkeistä ei ole olemassa selvää käsitystä, eikä esimerkiksi tiedetä jatkavatko kaikki linnut keväällä Huippuvuorille. Ainakin syksyllä lyhytnokkahanhia havaitaan muiden arktisten hanhien parvissa, joiden lähtöalueet ovat Suomen itäpuolella. Tarkempi paneutuminen Suomessa havaittavien lyhytnokkahanhien (erityisesti syksyisten lintujen) iänmääritykseen voi tulevaisuudessa antaa lisätietoa Suomen läpi muuttavien lyhytnokkahanhien pesimäalueista.

Valaistusolosuhteiden huomioonottaminen hanhimäärityksessä

Anser-hanhia tarkasteltaessa sekä laji- ja ikämääritystä tehtäessä on aina huomioitava vallitsevat havainto-olosuhteet. Erilaisissa sää- ja valaistusolosuhteissa höyhenpuvun värisävyjen pieniä eroja voi olla äärimmäisen vaikea tulkita, varsinkin jos suoraa vertailua muihin yksilöihin ei ole. Juuri tämä voi tehdä yksittäisen linnun tai lajipuhtaan parven määrittämisestä erityisen haastavaa. Lintujen höyhenpukujen nöyrä ja pitkäjänteinen tarkastelu eri kuvakulmista ja erilaisissa valaistuksissa sekä valon vaikutuksen tiedostaminen johtavat yleensä oikeaan määritykseen.

Suomessa, jossa useimmat lyhytnokkahanhet ovat hajallaan metsähanhiparvissa, selän väri on usein ensimmäinen tuntomerkki, josta maassa seisovan lyhytnokkahanhikandidaatin "plokkaa". Valaistuksen tai linnun asennon muutos paljastaa tämän oletuksen usein vääräksi ja tuottaa siis kompastus-

kiven kokeneellekin harrastajalle. Siksi varma lajimääritys tarvitsee tuekseen paljon muita tuntomerkkejä. Optimaaliseksi hanhien tarkkailukeliksi on todettu melko kirkas, pilvipoutainen ja tyyni sää, jolloin kirkkaan auringonvalon mukanaan tuoma hanhien selän värin ”vaalenemisefekti” ja ilman lämpöväreily ovat minimissä. Lisäksi pitkä havaintoetäisyys vaikeuttaa aina oikeiden värien näkemistä ja pienten yksityiskohtien erottamista. Tällöin esimerkiksi lyhytnokkahanhen sekoittamisriskiä huonosti nähtyyn nuoreen tundrahanheenkaan ei voi vähätellä.

Hanhien paljaiden osien absoluuttisen värin erottamisen on todettu useissakin yhteyksissä olevan erittäin vaikeaa ja siksi esim. metsähanhien oranssit värit saattavat vaikeissa valaistusolosuhteissa näyttää yllättävän vaaleanpunaisilta. Valaistusolosuhteiden muututtua sama yksilö voi myöhemmin näyttää kuitenkin täysin normaalilta - tuttu ilmiö jokaiselle hanhia tarkkailleelle. Vaaleanpunaisen ja oranssin erottaminen toisistaan on erityisen vaikeaa vastavalossa, tai kun esimerkiksi kuivunut kuravesi oranssien jalkojen pinnalla haalistaa todellista väriä. Myös käytettävässä optiikassa on havaittu olevan suuria eroja värien oikean toistumisen kannalta ja esimerkiksi hanhien nokissa olevat suhteellisen pienet vaaleanpunaiset tai oranssit osat voivat näyttää täysin päinvastaisilta. Jalat ovat pintaalaltaan nokan vaaleita osia selvästi suuremmat, ja oikea väri onkin yleensä helpompi hahmottaa juuri jaloista. Tosin esimerkiksi uivilla ja niityllä seisovilla hanhilla jalat ovat pääosin piilossa ja siten koko tuntomerkin käyttö vaikeutuu. Samat valaistukseen pohjautuvat ongelmat tulevat esiin myös lentävissä linnuissa, jolloin suoran vertailun merkitys samoissa olosuhteissa oleviin parven muihin yksilöihin korostuu.

Yleinen kuvaus: vanhat ja nuoret linnut

Lyhytnokkahanhi on keskikokoinen ja kompakti *Anser*-hanhi. Muodoltaan se on töpökkä, melko lyhytkaulainen, lyhytnokkainen sekä pieni- ja pyöreäpäinen. Yleisväriltään lyhytnokkahanhen ruumiinhöyhenys on suhteellisen vaalean harmaanruskea, vaikka lintu onkin varsin tummapäinen. Lyhytnokkahanhen jalat ovat vaaleanpunaiset, ja muuten tummassa nokassa on vaaleanpunainen kärkivyo. Näiden yleistysten kohdalta on hyvä muistaa, että eri yksilöiden välillä on runsaasti vaihtelua. Lisäksi eri-ikäisten lyhytnokkahanhien puvut poikkeavat toisistaan ja toisaalta höyhenpuvun kuluneisuus tuo oman lisänsä lajin sisäiseen kirjoon.

Vanhat linnut:

(osa tuntomerkeistä sopii jo ensimmäisen talven lintuihin sulkasadon edistyessä ja lintujen saadessa aikuistyyppisiä sulkia ja höyheniä)

Pää ja voimakkaasti uurteinen kaulan yläosa ovat tumman suklaanruskeat, satunnaisesti joillakin yksilöillä on kapealti valkoisia höyheniä ylänokan tyvellä. Kaulan alaosa on vaaleamman ruskea ja etenkin sen sivuilla on usein selvä kaneliin vivahtava sävy. Rinta ja vatsa ovat vaaleat. Myös kupeet ovat pääosin vaaleat, mutta niiden takaosaan muodostuu tumma ”reisilaikku”, joka on pään ohella linnun ruumiin tummin kohta. Tämä alue kontrastoituu usein silmiinpistävästi varsin vaaleanharmailta näyttäviin vanhan linnun siiven isoihin peitinhöyheniin.

Vanhan lyhytnokkahanhen yläpuoli on yleensä sinertävänharmaa, mutta yläpuolen värisävyssä on runsaasti yksilöllistä vaihtelua. Sen selkään ja siiven peitinhöyhe-

niin muodostuu tasapäisten höyhenten valkeanrusehtavista kärjistä säännöllisiä vaaleita poikkijuovia. Syksyllä juovitus voi olla epäsäännöllistä, kunnes kaikki höyhenet ovat vaihtuneet uusiin. Tertiaalit ja sisemmät kyynärsulat ovat rusehtavanharmaat, harmaanvalkein reunuksin. Lisäksi pyrstön yläpeitinhöyhenet ovat valkoiset, kontrastoituen tuhkanharmaaseen selkään sekä sinertävänharmaaseen, leveästi valkoreunuksiseen pyrstöön. Alaperä ja pyrstön alapeitinhöyhenet ovat puhtaanvalkoiset.

Nokka on melko kevytrakenteinen ja lyhyt, tavallisesti ylänokan harja on hieman kovera. Nokka on väriltään tumma ja sen kärjessä on kirkkaan vaaleanpunainen alue. Vaaleanpunainen väri voi olla rajoittunut vain kapeaksi nokan kynnen takana kiertäväksi renkaaksi, mutta useimmilla linnuilla se jatkuu ylänokan sivuilla kohti nokan tyvää. Poikkeustapauksissa nokka on pääosin vaaleanpunainen. Jalat ovat kirkkaan vaaleanpunaiset ja iiris on tumma, ilman minkäänlaista silmärengasta. Naaraslinnuilla paljaiden osien vaaleanpunainen sävy on hieman koiraita himmeämpi.

Vanhan lyhytnokkahanhen lentäessä vaalean siniharmaat siiven yläpeitinhöyhenkentät kontrastoituvat voimakkaasti mustahkoihin siipisulkiin. Siiven alapinnat ovat sen sijaan tasaisemman tummanharmaat. Myös selkä erottuu parhaimmillaan melko vaaleanharmaana, kontrastoituen vain hieman peitinhöyheniä tummempana. Selän värissä voi kuitenkin yksilöiden välillä olla melko suurta vaihtelua.

Nuoret linnut:

Hyvin nähtynä syksyinen nuori lyhytnokkahanhi eroaa vanhasta linnusta varsin selvästi, mutta ensimmäisen talven aikana iänmääritys

vaikautuu post-juvenaalisen sulkasadan edistymisen myötä. Nuorten lyhytnokkahanhien yleisväri on selvästi himmeämpi, tummempi ja ruskeampi kuin siniharmaiden vanhojen lintujen. Nuorten lintujen pää ja kaula eivät ole yhtä tummanruskeita kuin vanhojen ja kaulalta puuttuvat voimakkaat uurteet. Yläpuolen höyhenet ja siiven peitinhöyhenet ovat muodoltaan kapeat ja pyöreäkärkiset. Höyhenissä on vain kapeat vaaleat reunukset, jotka poikkeavat selvästi vanhan linnun leveästi valkeista ja tasapäisistä höyhenien kärjistä. Tämä antaa nuorten lintujen puvusta suomumaisen vaikutelman, jota rusehtavakärkiset ja epäsäännölliset höyhenien reunukset korostavat. Myös nuorten lyhytnokkahanhien alapuoli ja kupeet ovat täplikkään harmaanrusehtavat. Lisäksi jalkojen väri on harmaansävyisen vaaleanpunertava, usein jopa kellanokraan vivahtava, poiketen vanhojen lintujen kirkkaan vaaleanpunaisesta väristä. Nuoren linnun pyrstö on tyviosastaan selvästi vanhan linnun pyrstöä laajemmin tumma eikä pyrstön kärkiosassa ja reunoilla ole läheskään yhtä paljon valkoista. Talvella ja alkukeväällä vaihtumattomat juv-pyrstösulat ovat erittäin kuluneita ja kärjestään hapsottavia, eikä valkoisesta reunuksesta ole käytännössä mitään jäljellä.

Sulkasato ja iänmääritys

Lintujen sulkasadan arviointi ja iänmääritys vaatii havainnoitsijalta hyvää perehtyneisyyttä hanhien höyhenaloihin sekä niiden erottamiseen toisistaan maasto-olosuhteissa. Esimerkiksi iänmäärityksen kannalta olennainen siiven peitinhöyhenkenttä jää usein hartia- tai kuvehöyhenien peittoon ja on siten vaikeasti arvioitavissa.

Lyhytnokkahanhen sulkasato on käytössämme olleessa kirjallisuudessa kuvattu varsin suurpiirteisesti. Vanhoilla linnuilla on kesällä täydellinen sulkasato. Siipisulat vaihtuvat lähes yhtäaikaisesti heinä- elokuussa, jolloin linnut ovat lentokyvyttömiä melkein neljän viikon ajan. Ruumiinhöyhenet ja pyrstön sulkasato alkaa heti siipisulkasaton jälkeen tai sen loppupuolella, ja se päättyy suunnilleen lokakuussa. Pesimättömien, lähinnä 2kv lintujen täydellinen kesäsulkasato alkaa yleensä jonkin verran aikaisemmin kuin pesivien lintujen.

Nuorilla linnuilla on ensimmäisenä talvena osittainen sulkasato, jossa nuoruuspuvun höyhenet korvautuvat ad-typin höyhenillä. Kirjallisuuden mukaan ensimmäisen talven sulkasato käsittää käytännössä kaikki ruumiinhöyhenet, vaihtelevan määrän pyrstösulkiä sekä siiven peitinhöyheniä.

Ensimmäisen talven sulkasaton ajoittumisessa ja laajuudessa on kuitenkin suurta yksilöllistä vaihtelua. Kirjallisuudessa todetaan sulkasaton alkavan loka- marraskuussa päin, kaulan sekä kupeiden takaosan höyhenistä. Selän ja rinnan höyhenet vaihtuvat marras- joulukuussa. Loput ruumiinhöyhenet, vaihteleva määrä pyrstösulkiä sekä osa siiven peitinhöyheniä vaihtuvat tammi- helmikuun aikana. Kirjallisuudessa esitetystä poiketen havaitsimme (HH, RL, KR) Englannissa helmikuun 2008 alussa hyvin suurta vaihtelua lintujen sulkasaton vaiheessa. Edistyneimmät yksilöt olivat jo helmikuun alussa vaihtaneet käytännössä kaikki ruumiinhöyhenet ja pyrstösulat sekä osan siiven peitinhöyhenistä. Myöhemmin sulkasatonsa aloittaneet yksilöt olivat puolestaan vaihtaneet vasta päin, kaulan ja kupeiden takaosan höyheniä. Huhti-toukoisten lyhytnokkahanhien iän-

määritys Suomessa vaikuttaisi siis olevan aiemmin luultua hankalampaa. 2kv linnut voi ainakin turvallisesti erottaa +2kv linnuista, jos niillä on jäljellä vaihtumattomia nuoruuspuvun pyrstösulkiä, selkähöyheniä tai siiven peitinhöyheniä. Kirjallisuuden mukaan ainakin metsähanhella (ja näin ollen mahdollisesti myös lyhytnokkahanhella) nuoruuspuvun joitakin peitinhöyheniä ja joku yksittäinen pyrstösulka voi poikkeuksellisesti säilyä vaihtumattomana linnun toiseen talveen. Tällaisen yksilön määrittäminen tarkasti iälleen (syksyllä 2kv) vaatii kuitenkin erityisen hyviä havainto-olosuhteita. Siten syksyllä on pääsääntöisesti turvallisempaa tyytyä tekemään ero ainoastaan 1kv ja +1kv lintujen välille, koska myös +2kv linnuilla voi olla pitkälle syksyyn jäljellä edellisen vuoden varsin kuluneita höyheniä.

Tuntomerkkien vertailu *rossicus*-metsähanheen

Jos jätetään huomioimatta huonosti nähdyt yksilöt, jolloin lyhytnokkahanhi voidaan helposti sekoittaa muihinkin pienempiin harmaisiin hanhiin kuten esim. nuoreen tundrahaman A. *albifrons*, voidaan ajatella suurimman sekoittamisriskin kohdistuvan tundrametsähanheen, A. *fabalis rossicus*. Rossicuksen pukutuntomerkit ovat monessakin suhteessa taigametsähanhen A. *f. fabalis* ja lyhytnokkahanhen puolivälistä ja siten ainoastaan fabaliksiin tottuneilla harrastajilla on suuri riski sekoittaa *rossicus* lyhytnokkahanhen. Tässä osiossa käsitellään eri-ikäisten lyhytnokkahanhien ja *rossicusten* tärkeimpiä muoto- ja pukutuntomerkkieroja sekä seisovien että lentävien lintujen tapauksissa.

Lyhytnokkahanhi on *rossicukseen* verrattuna kooltaan jonkin verran pienempi. Kokoero on yleensä ha-

Kuva 2: Tyypillinen nuoruuspukuinen lyhytnokka-hanhi syksyllä, jonka puku on väriltään melko ruskea, täplikäs ja suomumainen. Selkäpuolen höyhenet sekä peitinhöyhenet ovat kapeat ja pyöreäkärkiset, ilman vanhan linnun säännöllisiä ja valkeita kärkijuovia. Myös pyrstösulkien tyviosat ovat laajalti tummat ja kärki vain kapealti valkoinen. © Peter Simpson /Blueskybirds.co.uk, Englanti, joulukuu 2006.

Kuva 3: Syksyinen +1kv lintu, jolla sulkasato on vielä voimakkaasti kesken. Huomaa kuitenkin, että eri-ikäiset selkäpuolen höyhenet ja peitinhöyhenet ovat kaikki ad-tyyppisiä. Tällä yksilöllä on myös varsin laajasti vaaleanpunainen nokka. © Aurélien Audevard, Ranska, lokakuu 2006.

Kuva 4: Klassinen vanha lintu keväällä (+2kv). Puku on erittäin vaalea ja siniharmaan sävyinen, johon tumma pää ja "reisilaikku" kontrastoituvat. Pyrstön kärjessä ja reunoilla on erittäin paljon valkoista. Huomaa myös kuvan yksilön valkoinen höyhenys ylänokan tyvellä. © Ari Kakko, Liminka, huhtikuu 2006.

vaittavissa suorassa lajien välisessä vertailussa, mutta yksittäisen linnun tapauksessa tätä on erittäin vaikea arvioida. On kuitenkin syytä pitää mielessä, että hanhilla myös lajin sisäinen kokovaihtelu on suurta, eikä esimerkiksi muuttavasta hanhiparvesta löytyvä havaittavasti pienempi yksilö välttämättä ole eri lajia kuin parven muut hanhet. Lisäksi lyhytnokkahanhi on pienempi- ja pyöreämpipäinen kuin *rossicus* ja sen kaula on lyhyempi suhteessa ruumiiseen. Myös nokan rakenteessa on taksonien välisiä eroja: rossicuksen nokka on keskimäärin pidempi, mutta suurimmat erot ovat nokan muodossa. Erityisesti rossicuksen alanokka on selvästi

lyhytnokkahanhen nokkaa raskasteikoisempi, jonkin verran pullistunut ja tyviosasta paksumpi. Joissakin lähteissä myös ylä- ja alanokan leikkauspintojen väliin muodostuvan "irvistyksen" sanotaan olevan rossicuksella voimakkaamman. Tämän havaitseminen vaatii kuitenkin erittäin pientä havaintoetäisyyttä ja hyviä olosuhteita, joten tuntomerkki ei ole maastossa useinkaan käytökelpoinen. Paljaiden osien väritys on sen sijaan erinomainen tuntomerkki, joka toimii kaiken ikäisillä linnuilla: nokan vaaleat osat sekä jalat ovat lyhytnokkahanhella vaaleanpunaiset eivätkä oranssit kuten rossicuksella. Varsinkin vanhemmassa kirjallisuudessa on kuitenkin

esitetty havaintoja metsähanhista, joilla paljaiden osien vaaleiden alueiden värisävy olisi ollut pinkki. Itse emme runsaasti hanhia katsoneena ole kyseiseen koskaan törmänneet, ja kyse saattaakin olla huonommissa olosuhteissa tehdystä virhetulkinasta.

Vanhan lyhytnokkahanhen tunnusomainen siniharmaa yläpuolen värisävy kontrastoituu vaaleampana päähän ja kaulaan, tehden linnusta yleisväriltään vaalean verrattuna ruskeampaan *rossicuksen*. *Rossicuksen* yläpuoli on yleensä melko samansävyinen kuin pää ja kaula, kun taas kupeiden takaosa on lyhytnokkahanhen tapaan erittäin

Kuva 5: Vanha lintu syksyllä (+1kv). Katselukulmasta riippuen siiven yläpinnan tuntomerkkejä voi olla vaikea havaita, mutta lajityypilliset pyrstön kuviot ovat kuitenkin nähtävissä. Pystön kärjessä ja erityisesti reunoilla on laajasti valkoista. © Jari Peltomäki /Lintukuva.fi, Oulu, lokakuu 2007.

tumma ja rinta huomattavan vaalea. Lyhytnokkahanhen pää ja kaulan yläosa ovat yleensä tummimmat alueet koko linnussa. Tämä tuntomerkki toimii melko hyvin myös kaukaisempaa lintua tarkasteltaessa ja silloin kun selkäpuolen harmautta ei pystytä arvioimaan. Vanhan lyhytnokkahanhen selkä- ja hartiahöyhentien reunukset ovat myös leveämmin vaaleat kuin *rossicuksella* vaalentaen selän yleisväriä entisestään. On kuitenkin huomioitava, että joillakin ad-tyyppisillä lyhytnokkahanhilla on yhtä tumma selkä kuin metsähanhilla.

Lennessa lyhytnokkahanhi ja *rossicus* voidaan periaatteessa erottaa

toisistaan melko suoraviivaisesti, jos oikeisiin tuntomerkkeihin osataan kiinnittää huomiota ja olosuhteet ovat riittävän hyvät. Silti suurin osa virhemäärityksistä tehdään juuri lentävistä linnuista. Lyhytnokkahanhella on vaaleanharmaat siiven yläpeitinhöyhenet, ja etenkin isot sekä käsisiiven peitinhöyhenet kontrastoituvat voimakkaasti tummiin käsi- ja kynnärsulkiin. *Rossicuksen* siiven yläpeitinhöyhenet ovat tummemmat, kuten myös selkäpuoli, joten kontrasti siipisulkiin ei ole yhtä selvä kuin lyhytnokkahanhella. Tosin tämän arvioiminen vaatii hyvää kokemusta molemmista taksoneista. Valaistuksesta riippu-

en lentävän *rossicuksen*kin (kuten myös muiden *Anser*-hanhien) isot sekä käsisiipien peitinhöyhenet voivat näyttää yllättävän vaaleilta, mutta vaaleat alueet kontrastoituvat siipisulkiin heikommin kuin lyhytnokkahanhella. Lisäksi *rossicuksen* keskimmäiset ja pienet peitinhöyhenet näyttävät aina tummemmilta kuin lyhytnokkahanhella. Hyvissä valaistusolosuhteissa lyhytnokkahanhen siiven alapinnoilla ero vaaleiden peitinhöyhentien ja tummempien siipisulkiin välillä on selvempi kuin metsähanhella, mutta tuntomerkki on käyttökelpoinen vain siipiään venyttelevillä linnuilla suorassa vertailussa metsähanhiin.

Kuva 6: Tundrametsähanhi (*A. f. rossicus*) voi joskus näyttää lyhytnokkahanhimaisen vaalealta, mutta muotoerot, erot pyrstön kuvioinnissa sekä paljaiden osien väritys johtavat usein oikeaan määrittelykseen.

© Lauri Mäenpää /Tarsiger.com, Viro, lokakuu 2007.

Kuva 7: Lentävä tundrametsähanhiparvi voi erehdyttävästi muistuttaa lyhytnokkahanhiparvea ja siten määrittelyksen on pohjaututtava yksityiskohtaisiin pukutuntomerkkeihin. Huomaa vasemmanpuoleisen linnun erittäin vaalealta näyttävä peitinhöyhenkenttä.

© Pasi Parkkinen /Heliaca.fi, Joutseno, huhtikuu 2006.

Taulukko1: Lyhytnokkahanhen strategisia mittoja verrattuna metsähänhen *rossicus*- ja *fabalis*-alalajeihin (Cramp & Simmons 1977).

Mitat (mm)	<i>A. brachyrhynchus</i>	<i>A. f. rossicus</i>	<i>A. f. fabalis</i>
Siiven pituus (max)			
Vanhat linnut	405 – 460	405 - 478	434 - 520
Nuoret linnut	394 - 419	378 - 451	418 - 487
Pyrstön pituus	111 - 149	106 - 136	127 - 139
Nokan pituus	40 - 52	49 - 63	55 - 70
Alanokan korkeus		6.9 – 10.0	5.3 – 7.3
Nilkan pituus	65 - 80	69 - 81	73 - 90

esitettyjen vaihteluvälien alapäässä. Samoin nuorilla linnuilla siiven ja pyrstön pituudet ovat selvästi vanhoja lintuja lyhyempiä. Muut mitat sen sijaan ovat suunnilleen samaa luokkaa.

**Äänet:
lyhytnokkahanhi
vs. metsähänhi**

Lentäviltä linnuilta tätä eroa on käytännössä mahdotonta arvioida. Lyhytnokkahanhen yläperä ja alaselkä ovat *rossicuksen* tapaan melko tummat, mutta yläselkä erotuu yleensä jo selvästi vaaleamman harmaana.

Valkoisen määrä pyrstössä on varsin hyvä tuntomerkkiero lentävän lyhytnokkahanhen ja *rossicuksen* välillä, ja se on usein havaittavissa myös seisovilta ja uivilta linnuilta. Vanhoilla lyhytnokkahanhilla pyrstösulkien tyviosan tumma alue on kapeampi kuin *rossicuksilla*, samoin tumma tyviosa on lyhytnokkahanhella selvästi vaaleamman harmaa. Näin ollen lyhytnokkahanhella on pyrstön kärjessä selvästi leveämmin valkoista kuin *rossicuksella*. Myös pyrstön reunoilla, uloimmissa pyrstösulissa, on vanhoilla lyhytnokkahanhilla enemmän valkoista kuin *rossicuksilla*. Nuorten lintujen pyrstösulissa on molemmilla taksonilla selvästi vähemmän valkoista kuin aikuisilla, joten syksyisten nuorten lintujen erottaminen tämän perusteella on huomattavasti vaikeampaa. Yleisestikin on selvää, että nuoret lyhytnokkahanhet, joiden selän väri on tummempi ja ruskeampi sekä esimerkiksi juuri pyrstön kuviodien erot eivät ole erityisen selkeät, voivat olla pukutuntomerkeiltään vielä huomattavasti *rossicusta* lähempänä ja siten vaikeasti erotettavissa. Tämä pitää

ottaa huomioon syksyisiä nuoria lyhytnokkahanhia määritettäessä.

Mitat: lyhytnokkahanhi vs. metsähänhen alalajit

Taulukossa on esitetty lyhytnokkahanhen tärkeimmät mittatiedot ja niitä on verrattu metsähänhen *rossicus*- ja *fabalis*-alalajien mittoihin. Tämän perusteella lyhytnokkahanhi on *fabaliksseen* nähden keskimäärin lyhytsiipisempi, lyhytnokkaisempi ja lyhytjalkaisempi. On huomattavaa, että *rossicus* on mitoiltaan monessa suhteessa varsin selvästi *fabalista* pienempi, ollen samaa kokoluokkaa kuin lyhytnokkahanhi. Tämä tekee lyhytnokkahanhen habitusmäärityksestä *rossicukseseen* nähden vaikeaa. Esimerkiksi nuoren *rossicuksen* siipi voi olla jopa selvästi lyhyempi kuin lyhytnokkahanhella. Sama trendi on myös pyrstön pituudessa. Poikkeuksena voidaan havaita *rossicuksen* olevan *fabalista* paksunokkaisempi. Tämän perusteella ARK-lomakkeissa usein ylimalkaisesti esitetty selvä kokero *fabaliksseen* ei millään tavoin vielä poissulje *rossicus*-metsähänhen mahdollisuutta.

On myös muistettava, että kaikissa taksonissa naaraiden kaikki mitat ovat keskimäärin koiraiden mittoja pienempiä ja ovat siten taulukossa

Erot lyhytnokkahanhen ja metsähänhen äänissä ovat varsin pieniä ja siksi lyhytnokkahanhea ei alueellamme tule määrittää pelkästään äänen perusteella. Hanhien ääniin perustuvan lajimäärityksen problemaattisuutta lisää se, että hanhet ovat usein parvissa. Tällöin yksittäisen linnun ääntä voi olla erittäin vaikea hahmottaa, koska yksittäiset äänet ikään kuin hukkuvat parven muihin ääniin. Toisaalta myös yksittäiset linnut ääntelevät selvästi harvemmin kuin parvessa olevat. Lisäksi lajipuhtaankin parven linnut ääntelevät toisistaan poiketen, joten parven ääntä on paljon vaikeampi kuvata yksiselitteisesti. Juuri näiden seikkojen vuoksi hanhien äänimääritys on aina riskialtista ja vaatii havainnoitsijalta erittäin hyvää sävelkorvaa sekä runsaasti kokemusta erilaisten ja eri tilanteissa käytettyjen äänten vaihtelusta.

Lyhytnokkahanhen äänten on kuvattu olevan rakenteeltaan metsähänhimaaisia mutta ohuempia. Lyhytnokkahanhen ääni on metsähänhen ääntä korkeampi, usein kaksitavuinen ”wink-wink”, satunnaisesti myös kolmitavuinen. Myös korkeahko kolmitavuinen ”kakkatus” on varsin tyyppillistä. Lyhytnokkahanhiparven ääntelyn on todettu myös olevan korkeampaa, kiihkeämpää ja läpitukevampaa kuin metsähänhiparvilla. Vaikka

lyhytnokkahanhen äänet ovatkin varsin korkeita, eroavat ne melko selvästi matalampina tundrahanhen korkeista ”haukahuksista”. *Rossicuksen* ja *fabaliks* ääniä kuvataan nenäsointisiksi, kaksitavuisiksi sekä matalammiksi kuin lyhytnokkahanhen ääniä, vaikka joissain lähteissä rossicuksen ääniä onkin kuvattu *fabaliks* ääniä korkeammiksi, lyhytnokkahanhimaisemmiksi. Lisäksi on havaittu, että nuorilla hanhilla lajista riippumatta voi olla myös erikoisempia, vinkuvia kiljahduksia, jotka poikkeavat vanhojen lintujen äänistä. Samoin pesimäpaikoilla voivat hanhet päästää vielä muitakin ääniä, jotka eivät välttämättä ole mitenkään lajityypillisiä.

Yhteenveto ja loppusanat

Hyvin nähtynä +1kv lyhytnokkahanhen määrittäminen on melko suoraviivaista, jos tärkeimmät määrittämissuhteet tunnetaan hyvin ja olosuhteet ovat hyvät. Toisaalta syksyisten nuorten lintujen (etenkin vain lennossa nähtyjen) määrittämisessä on noudatettava suurta varovaisuutta. Lyhytnokkahanhen parhaat eksaktit tunto-merkit löytyvät paljaiden osien värityksestä, pyrstön värityksestä sekä lentävillä linnuilla lisäksi siiven yläpinnan peitinhöyhen-ten värityksestä. Erityisesti, jos etäisyyttä on paljon, valaistusolosuhteet ovat huonot tai lentävällä linnulla ei ole riittävän hyvää ja objektiivista vertailukohdetta, ei lyhytnokkahanhea tule määrittää sillä sekoittamismahdollisuus esim. *rossicus*-metsähanhen on varsin suuri. Lyhytnokkahanhi on kuitenkin alueellamme harvinaisuus, jonka määrittäminen vaatii useiden lajityypillisten tunto-merkkien luotettavaa havaitsemista ja dokumentointia.

Tämän artikkelin tarkoitus on kannustaa lintuharrastajia opiskelemaan hanhien määrittämistä, jotta lyhytnokkahanhen esiintymiskuvasta saataisiin lähivuosina mahdollisimman totuudenmukainen. Lisäksi havainnoitsijoita toivotaan kiinnittämään huomiota hanhien iänmäärittämiseen, jotta Suomessa seikkailevista lyhytnokkahanhista saataisiin kerättyä myös tätä informaatiota. Hanhien määrittämisen opiskelu tosin onnistuu parhaiten TLY:n alueen ulkopuolella, Porin alueelta pohjoiseen, Lapväärtin hanhipeltojen kautta ylös Pohjois-Pohjanmaan suurille peltolakeuksille Limingan ja Tyrnävän alueelle, joilla huhtikuussa hanhia havaitaan runsaasti. Asiaan enemmän vihkiytyneille, talvehtivat ja muutolla levähtävät hanhet Britanniassa, Irlannissa, Hollannissa ja Tanskassa sekä esimerkiksi Virossa tarjoavat mahdollisuuden kartuttaa määrittämistietoa antaen samalla unohtumattomia elämyksiä lintuharrastajan elämän eväsreppuun.

Kiitokset

Kiitos seuraaville valokuvien antamisesta käyttööme: Aurélien Audevard, Jari Peltomäki, Ari Kakko, Lauri Mäenpää, Peter Simpson ja Pasi Parkkinen. Lisäksi erityiskiitos Tapio Aallolle käsikirjoituksen asian- tuntevista parannusehdotuksista.

Kirjallisuus

- Cramp, S., Simmons, K. E. L. (toim.) 1977: The Birds of the Western Palearctic. Vol. I. Oxford University Press, Oxford.
- Ganter, B., Madsen, J. 2001: An examination of methods to estimate population size in wintering geese. *Bird Study*, 48, 90-101.
- Glahder C. M., Fox A. D., Hübner C. E., Madsen J., Tombre I. M. 2006: Pre-nesting

site use of satellite transmitter tagged Svalbard Pink-footed Geese *Anser brachyrhynchus*. *Ardea* 94(3): 679 - 690.

- Lehikoinen, E., Gustafsson, E., Aalto, T., Alho, P., Laine, J., Klemola, H., Normaja, J., Numminen, T., Rainio, K. 2003: Varsinais-Suomen Linnut. Turun lintutieteellinen yhdistys ry., Turku. 416 s.
- Leivo, M., Kontkanen, H. 1995: Onkonokka oranssi vai punainen? *Kaukoputkien värintoisto vaihtelee*. *Linnut* 30(1): 13.
- Lindholm, A., Tolvanen, P. 2003: Tundrametsähanhi (*Anser fabalis rossicus*) Suomessa Esiintyminen ja määrittäminen. *Linnut* 38(1): 36-41.
- Malling Olsen, K. 1993: Spetsbergsgås och tundragås. *Vår Fågelvärld* 52(6): 32-33.
- Mullarney, K., Svensson, L., Zetterström, D. 1999: Lintuopas – Euroopan ja Välimeren alueen linnut. Otava, Helsinki.
- Noeske, A. 1990: The occurrence of "Russian" Bean Geese in Britain. *British Birds* 83(12): 556-561.
- Oates, J. 1997: Identification of Taiga Bean Goose and Tundra Bean Goose. *Birding World* 10(11): 421-426.
- Ogilvie, M. A., Wallace, D. I. M. 1975: Field identification of grey geese. *British Birds* 68: 57-67.
- Peltomäki, J. 1996: Lyhytnokkahanhi – määrittämissuhteet. *Linnut* 31(2): 16-21.
- Pessa, J., Ruokonen, M., Timonen, S., Väyrynen, E. 2004: Metsähanhia tutkitaan Suomessa. *Linnut* 39(4): 32-37.
- Salminen, A. 1983: Suomen sorsalinnut. Lintutieto, Helsinki.
- Sangster, G., Oree, G. J. 1996: Progress in taxonomy of Taiga and Tundra Bean Geese. *Dutch Birding* 18(6): 310-316.
- Scott, P. 1956: Some photographic studies on the Pink-footed Goose. *British Birds* 49: 172-173.
- Smith, P. H., Forshaw, W. D. 1988: Occurrence of "Russian" Bean Geese in Lancashire/Merseyside. *British Birds* 81: 68-70.